

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ГІДРОНІМІЇ ДОНУ

(Отін Є.С. Гидронимия Дона. — Донецк: Юго-Восток, 2011. Т. 1: Верхний и Средний Дон. — 575 с. — Т. 2: Нижний Дон. — Донецк: Юго-Восток, 2012. — 792 с.)

Вийшов у світ своєрідний двотомний словник доктора філологічних наук, професора Донецького національного університету Є.С. Отіна «Гидронимия Дона», який серед лексикографічних робіт такого типу є вершиною сучасної наукової думки. Це тривала й скрупульозна праця автора як у плані енциклопедичного висвітлення гідронімної мережі Донського басейну, так і в новаторському підході до систематизації та укладання словникових статей. Ним сумлінно опрацьована джерельна база гідронімів басейну ріки Дон. Це зокрема численні друковані видання, що зберігаються в центральних і місцевих бібліотеках та архівах, рукописні матеріали, карти, а також матеріали діалектолого-топонімних експедицій та анкетних опитувань населення цього басейну. Особливе місце серед рукописних матеріалів посідають карти та земельні плани Генерального межування Росії кінця XVIII-початку XIX століть. Такий принцип добору, систематизації та творчого упорядкування матеріалу сприяв досліднику в пошуках наукової істини й повноти висвітлення номінативних одиниць.

За основу побудови гідронімної мережі Донського басейну взято «Список» П.Л. Маштакова, фіксації військово-топографічних карт-трюхверсток та сучасних карт, а також великомасштабні туристичні й топографічні карти з відповідними коментарями щодо достовірності територіального розташування та найменування досліджуваних об'єктів.

Важливу роль, як зазначає автор, у номінації гідрооб'єктів басейну Подоння (приток, заток, затон, стариць, озер, кіс, мілин і т.п.) зіграла взаємодія їх з топонімічними назвами протилежних берегів та прилеглою ойконімією і мікротопонімією, оскільки «однобічна» подача гідронімії басейну утруднює виявлення таких здебільшого прихованих ономазіологічних зв'язків. Більше того, тут з'ясовано питання про гідроніми, які до цього часу не знайшли точної географічної прив'язки. Це дало можливість упоряднику каталогу словника всю гідронімію басейну ріки Дон подати в її природній послідовності — від витоків головної артерії ріки та її приток до їх гирл «двобічно» і повно, залучаючи широко фактичний матеріал писемних і друкованих джерел, карт з наявною паспортизацією, текстовими посиланнями, етимологією реєстрових слів і дотримуючись хронології фіксації досліджуваних номенів, що яскраво віддзеркалює динаміку еволюції як гідронімної системи Дону в усіх формах її вияву фонетичних і графічних варіантів, а також форм зі структурно-морфологічними відмінностями та дублетними утвореннями, так і назв суміжних топонімних об'єктів, пов'язаних з гідронімом узами ономазіологічної близькості та лексичної спорідненості. Для наочного сприйняття вищесказаного подаємо фрагмент словникової статті однієї з рік Донського басейну:

л. р. **Арчеда** (КБЧ, 85: «пала в Медведицу река Арчеда: протоку Арчеды 130 верст»; КСРВО; СОЗДК, 23, 1822-32 гг.; ВСОРИ-ЗВД, 95, 1852 г.; Семихатов, 21, 1914 г.; ОГВД, 148, 1919 г.; СРДонБ, 25; ДР, 197, 1936 г.; ВО-1994 г.; ВолД-1997 г.; РВВО, 33, 2002 г.), **Арчада** (ВСОРИ-ЗВД, 32, 67, 1852 г.; МГСР-ЗВД, 93, 1863 г.; СНМ-ОВД, 105, 128, 1873 г.; КОВД-1896 г.; АСОВД, 291, 1915 г.; Минх-Із, 614, 1901 г.; МОПР-19, 20, 1906 г.; ОГВД, 148, 1919 „г.; СРДонБ, 25; РВВО, 33, 2002 г.). Ср. *арчб, ариб* (из тат. *арча*) - ‘можжегельник’ (СРНГ-1, 281), арчын – ‘то же’ (Радлов-І, 323), *арча* - ‘сосна’ (там же). Дон > Медведица // городок **Арчеда** (Лишин – ІІ, 146, 1736 г.: «в казачьем городке Арчеде»), казачий городок **Арчадан** (Минх-Із, 616, в документе 1689 г.), станіца **Арчадинская** (ВСОРИ-ЗВД, 67, 107, 1852 г.; КЗВД - 1863 г.; СНМ-ЗДВ, 73, 1864 г.; СНМ-ОВД2, 202, 1897 г.; ПВВП, 179, 1908 г.; АСОВД, 25, 1915 г.), (Ригельман, 115, 1768 г.; КОВД-1896 г.; ВО – 1994 г.; ВолО – 1997 г.; ж.-д. станція **Арчада** (ОГВД, 474, 1919 г.); пос. **Арчадинско-Чернушенский** (СНМ-ОВД2, 238, 1897 г.), слобода **Арчадинско-Чернушенская** (АСОВД, 27, 1915 г.); пос. **Арчадинско-Провальский** (там же); хут. **Арчадинский** (там же, 25) [І, 436].

Кожна стаття цієї звияжної праці проф. Є.С. Отіна відзначається глибинним обсягом фактичного матеріалу, в якому систематизовано мовні явища унікального гідронімікону Дону, що проливають світло на історію формування його цілісної системи від давно минулих часів і до сьогодення.

Дослідник повернув із забуття ті назви, які вийшли з ужитку внаслідок природного впливу (висихання, замулювання, зміна русла і т.п.); установив реальну географічну прив’язку, з’ясував етимологію, подав варіанти та дублетні творення гідронімів, доповнив працю свіжими фіксаціями з сучасного живого мовлення мешканців Подоння. Він не випадково обрав басейн цієї славної ріки, оспіваної в народних піснях і художніх творах, мирні води якої живлять широкі простори мешканців Росії і України, утверджуючи пріоритет вітчизняної славістики.

Багатий фактичний матеріал словника Є.С. Отіна, в якому зафіксовано розмаїття живомовних рис гідронімів Подоння у хронологічній послідовності до найменших відтінків мовлення, безсумнівно, стане важливим джерелом не тільки для широкого кола науковців, але й для широкого загалу істориків, майстрів художнього слова, педагогів середніх й вищих навчальних закладів, краєзнавців, засобів масової інформації, працівників адміністративних органів і тих, хто не байдужий до історії гідронімів басейну Дону. У ньому закладено глибокий зміст пізнавального та виховного значення, що формує духовний світогляд сучасного підрастаючого покоління громадян України. Він стане зразком для укладання не тільки вітчизняних аналогічних словників гідронімів, але й зарубіжних мовознавців.

Половський Анатолій Михайлович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри мовної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Україна, 49005, м. Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 26.

Ел. пошта університету: mail@dduvs.in.ua
<http://orcid.org/0000-0001-9171-0961>

Popovskiy Anatolii Mykhailovych – Doctor of Philological Sciences, Professor at the Department of Linguistic Practice. Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. Ukraine, 49005, Dnipropetrovsk, Gagarin av., 26.